

**ETİK EĞİTİMİNİN AKADEMİK PROGRAMLA
BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ:
TÜRKİYE DENEYİMİ
INTEGRATING ETHICS EDUCATION ACROSS CURRICULUM:
TURKEY EXPERIENCE**

Panel Yöneticisi: Prof. Dr. Canan ÖZGEN, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü, Uygulamalı Etik Araştırma Merkezi (UEAM) Başkanı

Panelistler:

Prof. Dr. Pınar CANEVLİ, Boğaziçi Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Yasemin OGUZ, Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı

Prof. Dr. Haldun ÖZAKTAŞ, Bilkent Üniversitesi, Elektrik Mühendisliği Bölümü

Prof. Dr. Canan ÖZGEN, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü, Uygulamalı Etik Araştırma Merkezi (UEAM) Başkanı

Prof. Dr. Pınar CANEVLİ

Bu etik eğitimi meselesi tabii çok önem kazandı günümüzde, çok güncel bir konu. Fakat bu güncellik bizi yanıltmasın çünkü etik eğitimi meseleleri aslında çok da eski bir konu ve felsefe perspektifinden bakıldığında bu konuya duyulan ilgi milattan önce 5. yüzyıla kadar gidiyor. Bugün hepimizin kullandığı “etik” kelimesi, antik Yunancada “etos” kelimesinden geliyor ve kelimenin çok yüklü bir anlamı var. Bu kelime hem alışkanlıkları, hem gelenekleri, hem karakteri, hem değerleri, hem davranışları, hem huyu suyu ifade eden bir kelime. Dolayısı ile son derece geniş kapsamlı olan bir kelime ve felsefe tarihi boyunca da tüm bu kapsamları içerecek biçimde ele alınıp, değerlendirilmiş. Onun için etik eğitiminden bahsederken en azından bu perspektife bir gönderme yapmak ihtiyacını hissettim.

Şimdi etik eğitiminin iki türlü ele alınması mümkün diye düşünüyorum. Bunlardan bir tanesi akademik anlamda ki sanıyorum sabahki konuşmacılarımızın üzerinde durduğu konu da buydu. Yani akademik programlara bir etik eğitimi nasıl entegre edilebilir, nasıl gerçekleştirilebilir türünden. Fakat bir de diğer anlamı var etik eğitiminin. O da ahlaklı olmayı öğretmek şeklinde. Bu tabii ki bir toplumsal kaygı, bir toplumsal konu. Bireyin toplum içindeki yeri ve toplumun diğer fertleri ile olan ilişkisini, toplumun değerleri ile olan ilişkisini, toplumun, toplumsal sistemle olan ilişkisini ve devletle, yönetimle olan ilişkisini ilgilendiriyor. Bütün bu konular teorik olarak tartışılmış, ele alınmış konular ve eğer akademik olarak bu konuları bir eğitim programına entegre etmeyi düşünürsek tabii çok yoğun bir “ajanda”ımız olacaktır. Bunların her biri başlı başına bir ders konusu, bir tartışma konusu, bir inceleme konusu yapılabilir.

Burada üzerinde durulması gereken bir başka boyut da tabii ahlaki yargıların mahiyetidir ki 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında ahlaki yargılar felsefede son derece önemli bir yer tutmuştur. Bu konuda pek çok yazılıp çizilmiştir, pek çok yorumlar getirilmiştir ve analitik felsefe geleneğinin etkisi altında yargılar o denli incelenmiştir ki burada yapılan çalışmaların orta çağ düşünürlerinin son derece sofistike ve karmaşık açıklamaları ve incelemelerinden çok büyük bir farkı da kalmamıştır. Şimdi bu tür çalışmalar eğitim kurumlarında tabii yapılmaktadır; felsefe eğitiminde özellikle yapılmaktadır, yapılmaya devam etmektedir fakat ne denli bir yarar

Öncelikle, formal eğitimimde etik veya bir sosyal bilim formasyonu olmadığını belirtmek isterim. Tamamen mühendislik kökenli bir kişiyim ve günlük çalışmalarım, normal araştırmalarım ve eğitim çalışmalarım da büyük ölçüde mühendislik üzerine. Fakat 12 yıldır Bilkent Üniversitesi Mühendislik öğrencileri için zorunlu olan “Bilim, Teknoloji, ve Toplum” dersini veriyorum. Oradaki birikimlerimi ve tecrübelerimi aktarmaya çalışacağım. Bu dersin nasıl ortaya çıktığıyla başlamak iyi olur. Bilkent Üniversitesi Mühendislik Fakültesi’nde yaklaşık bundan 12 yıl önce gündeme akreditasyon konuları geldi ve değişik mühendislik fakülteleri, başka bölümler, uluslararası kuruluşlara akredite olma yarışına girdiler. Bu akreditasyon öncesinde yapılan değerlendirmelerde her şeyin akreditasyona için yerinde olduğu fakat çok önemli bir eksiklik olduğu ortaya çıktı. Bölümde yeterince teknik olmayan seçmeli ders olmadığı, etikle ilgili konuların, profesyonel sorumlulukla ilgili konuların, mühendisliğin ve teknolojinin toplumsal yönlerine değinen derslerin hiç yer almadığı ortaya çıktı. Kimse o güne kadar bunu bir eksiklik olarak görmemişti ve bunun sonucunda başka bir arkadaşın verdiği “Mühendislik Etiği” adlı bir ders başlatıldı. O ders bir yıl verildi. Daha sonra ben bu amacın Bilim, Teknoloji, ve Toplum adlı bir dersle daha anlamlı bir şekilde yerine getirebileceğini önerdim ve bu uygun görüldü. 12 yıldır bu dersi veriyorum. Mühendislik Etiği şeklinde bir dersin yerine niye Bilim, Teknoloji, ve Toplum şeklinde bir dersin daha anlamlı olduğu konusunda görüşümü daha sonra açıklayacağım. Sonuç olarak bu akreditasyon kuralları gereği o güne kadar ilgi duyulmayan bir konu programa girebilmiş oldu ama tabii bu çok önemsendiği anlamına geliyor mu bilmiyorum. Ben bu dersi ilk verdiğimde, bizdeki üç mühendislik bölümü 50’şer kişiydiler. 150 kişiye bu dersi veriyordum. Sonra zaman içinde kontenjanlarımız arttı kademeli olarak. Önce iki sonra üç katına çıktı. Bir miktar tekrarlayanlar olduğunu düşünürsek şu an ben bu dersi 500 kişiye veriyorum. Hatta bu kadar büyük bir amfimiz olmadığı için Bilkent Konser Salonu’nu kullanıyoruz. Dersi küçük sınıflara bölemiyoruz çünkü davetli konuşmacılar ve video gösterimleri dersin önemli bir parçası, bu yüzden herkesi aynı anda bir araya toplamamız gerekiyor. Ayrıca bu dersi verebilecek kişilerin eksikliği de önemli bir faktör. Bu tabii dersin ilk dönemlerinde yaptığımız dönem ödevi, rapor, proje çalışması gibi şeyleri kaybetmemize yol açtı. 500 kişiye çıkınca bu çoktan seçmeli veya boşluk doldurmaca şeklinde sınavları olan bir ders oldu. Bazen öğrencilere şaka yollu, sınavları artık ÖSYM’ye yaptırmayı düşündüğümü söylüyorum.

Şimdi esas geri dönmek istediğim konu Mühendislik Etiği mi Bilim, Teknoloji, ve Toplum mu konusu. Önce Bilkent’le ilgili genel bilgi vermek açısından söyleyeyim, İşletme Bölümü’nde “Business Ethics” adı altında bir ders vardır. Biyoloji bölümünde yani Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü’nde de “Science and Ethics” adı altında bir ders vardır. Moleküler Biyoloji Bölümü’nde bu sırayla verdikleri bir ders, yani bir görev olarak yerine getirdikleri bir ders, en azından en son bilgim o şekildeydi. Ve tabii böyle olunca da o bölümde bunun yerine getirilişi daha çok profesyonelleri ilgilendiren etik konulara ağırlık vererek oluyor, yani mesela sınavlarda kopya çekmemeliyiz, intihal yani “plagiarism” yapmamalıyız gibi. Öğretim üyelerinin etik sorun olarak algıladıkları sorunları konuştuğumuz zaman tabii ki bunlar çok ön plana çıkıyor. Yani kopya çekmeyelim, başkasının malzemelerini araklamayalım gibi konular ön plana çıkıyor. Biyolojide tabii doğal olarak birçok konu var. Klonlamadan tüp bebeğe kadar birçok konu etik konular, genetikte aradığınız zaman kolayca etik sorunlar bulabiliyorsunuz.

II. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Bildiriler Kitabı

Bunlar da mutlaka gündemi oluşturuyor. Şimdi bizim Mühendislik Fakültesi'nde yapabildiğimiz biraz daha geniş kapsamlı olduğunu düşünüyorum ve benim Mühendislik Etiği adı altında verilen derslere sempati duymamamın nedeni de biraz buradan kaynaklanıyor. Şimdi daha doğrusu sempati duymuyorum demeyeyim ama ancak daha geniş bir programın içinde böyle bir dersin yeri olabilir. Öğrencilerin bu yönde alacakları tek ders olacaksa bu, bunu sadece Mühendislik Etiği başlığı altında anlaşılan konularla sınırlı kalmasının yazık olacağını düşünüyorum. Sözünü ettiğim o bir yıl verilen Mühendislik Etiği dersinde aynı ada sahip bir kitap kullanılmıştı. Bu kitap esasen Anglo-Sakson kökenli bir kitaptı ve şöyle bir yapıya sahipti-ki bu zannediyorum yaygın. Önce klasik veya bu konuda söz söylemiş düşünürlerin, felsefe düşünürlerinin etikle ilgili kuramları anlatılıyor. Yani Antik Yunan'dan da söz ediliyor, "Kant ne demiş?", "Hume ne demiş?", "Locke ne demiş?" falan bunlar anlatılıyor. Böyle bir özet felsefe dersi verildikten sonra, yani etik ağırlıklı bir özet felsefe dersi verildikten sonra tamamen vaka çalışması şeklinde devam ediliyor. Vakalar da şu tür şeyler: uzay mekiği faciası, Bhopal faciası, veya 3. Dünya Ülkeleri'nde bir Amerikan şirketinin rüşvet vermesi onaylanabilir mi? Çünkü oranın kültürü böyle gibilerden. Bu sorunlar, diyelim Locke'un öne sürdüğü çerçeveler içerisinde tartışılıyor. Ben bunu bir kere çok kuru buluyorum ve Türk öğrencisinin ya da en azından bize gelen Türk mühendislik öğrencisinin buna hiç alıcı olmadığını düşünüyorum. Yani bunu son derece kuru ve sıkıcı buluyorlar. Zaten vakalar heyecan uyandıran cinsten değil, tamamen Amerika'daki bir takım duyarlılıkları yansıtan bazı vakalar. Zaten soyut anlamda felsefeye de çok alıcı olmadıklarını düşünüyorum. Şimdi dünyada etiğin ders olarak, program olarak, danışmanlık olarak değişik alanlarda mühendislik olsun, tıp olsun, işletme olsun bir ivme kazandığını biliyoruz. Bilim, Teknoloji, ve Toplum çalışmaları da aynı şekilde son 20-30 yılda yaygınlaşan, bir nevi moda olan bir alan. Bilim, Teknoloji, ve Toplum çalışmaları da çok disiplinlerarası bir alan ve bu tarz programlarda ders veren öğretim üyeleri de üniversitelerin değişik bölümlerinden gelebiliyorlar, çok değişik kökenlerden olabiliyorlar. Hem teknik hem sosyal hem de beşeri alanlardan gelebiliyorlar. Bazı üniversiteler bu konuda lisans diploması veriyorlar. Daha çok tabii ki bir destek programı şeklinde. Diğer öğrencilerin seçmeli ders olarak alabilecekleri veya zorunlu bir ders olarak aldıkları bir takım dersler veriyorlar. Ben böyle bir çerçevenin burada öğrencilerimize daha iyi uyabileceğini düşündüm. Bu çerçeve sadece felsefe ve etik yaklaşımı ama onlara da içinde yer veriyor. Fakat sadece o yaklaşımları değil bir sosyolojik yaklaşımı da içine alıyor, bir psikolojik yaklaşımı da içine alıyor, bir siyasi yaklaşımı da içine alıyor, bir tarihsel yaklaşımı ve ekonomik yaklaşımı da içine alıyor. Yani sosyal ve beşeri bilimlerin teknoloji ve mühendislikle ilgili konular hakkında bize ne söyleyebileceğini, mühendislik mesleğinin ve genel olarak bilim ve teknolojinin sosyal boyutlarını, insanlar üzerindeki etkilerini, daha eklettik, daha disiplinlerarası ve öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıkları ikilemlere daha ışık tutabilecek bir şekilde içeriyor. Benim düşüncem bunun aslında olayı etikten çok da uzaklaştırmadığı yönünde. Yani diyelim nükleer enerji, çevre gibi bir takım konular tartışılıyorsunuz. Diyelim ki genel olarak enerjiyi tartışılıyorsunuz. Diyelim nüfus diye bir konuyu tartışılıyorsunuz, nüfus teknolojiyle ilgili bir konudur da büyük ölçüde. Ya da diyelim 3. Dünya Ülkeleri, gelişme gibi konuları tartışılıyorsunuz. Bunları etikten ayırmak mümkün değil ve bunları tartıştığınız zaman etik sorunlar gündeme geliyor, değerler gündeme geliyor, ahlaki tercihler gündeme geliyor. Ve ben Mühendislik Etiği adı altında uzay mekiği faciası gibi bir şeyi tartışmaktansa, dünyadaki kaynakların paylaşımı, çevre sorunları gibi önemli

II. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Bildiriler Kitabı

dünya olayları ve bunların teknoloji ile ilişkisi ve bunların mühendislik icra edenlerle ilişkisi bağlamında gündeme gelen konuların tartışılmasının, etik ve ahlak açısından öğrencilere çok daha heyecanlı geldiğini, çok daha kendileriyle bağlantı kurabildiklerini ve çok daha alıcı olabildiklerini hissediyorum. Ayrıca da bir Mühendislik Etiği dersine göre çok daha geniş bir sosyal bilimler perspektifi de olayın içine girdiği için ve başka derslerde de bu perspektiften yoksun oldukları için bundan da çok fayda gördüklerine inanıyorum. Dolayısıyla böyle bir düşünceyle yola çıkmıştık ve şu ana kadar ki tecrübem de bunu onayladı ve bu şekilde devam ediyoruz. Son olarak da belki şundan söz edebilirim: aslında ideal olan bu tarz tartışmaların mümkün olduğu kadar bütün derslerin içine eritilmesi olurdu. Yani bunun ayrı bir ders olarak verilmesi değil de, diğer derslerle entegre bir şekilde her hocanın kendi dersinde yeri geldikçe kendi birikimlerinden de yola çıkarak bunları gündeme getirmesi kanımca çok önemli ve tercih edilen bir yaklaşım olurdu. Fakat bu mümkün değil çünkü çoğu öğretim üyesinin bu konuda bir merakı, ilgisi veya yatkınlığı olmadığı için böyle bir şey beklemek gerçekçi değil ve dolayısıyla bunları küçük bir dersin içine mümkün olduğu kadar sıkıştırmak zorundayız. Sözümü burada bitirebilirim. Dersimizle ilgili birikmiş kaynaklarımız, okuma listelerimiz, şimdi yapamıyor olsak da geçmişteki proje tecrübelerimiz ve bunun gibi birçok şey var, elimizde 12 yıllık bir birikimimiz var. Dersimizde film de gösteriyoruz, konulu filmler de. Mesela Kieslowski'nin bir filmi gösterip bunu bir tartışma malzemesi yapıyoruz. Davetli konuşmacılara da çok yer veriyoruz. Dolayısıyla benzer derslerin içinde yer alan ya da planlayan kişiler varsa onlarla da haberleşmek ve kendi birikimlerimizi paylaşmak isterim.

Prof. Dr. Canan ÖZGEN

Ben sizlere, etik eğitimi konusunda, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki bazı etkinliklerimizden ve yaklaşımlarımızdan bahsedeceğim ve de bu konuda özellikle, mühendislik eğitimi içindeki etikle ilgili yapılanmaların neler olabileceği konusundaki değişik araştırmacıların görüşlerini vermeye çalışacağım.

1999 yılında tamamen kendi duyarlılıklarımızla, bir grup öğretim üyesi Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde etikle ilgili bazı yapılanmaların olmasını arzu ettiğimiz için, bir araya geldik. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde etikle ilgili neler yapılabileceğini tartışırken, dünyadaki örneklerden ve başka deneyimlerden yararlanmak istedik. Bunlardan bir tanesi de "Global Ethics" sayfasıydı. Bu sayfada yazılan çok önemli bir husus dikkatimizi çekti.

"20. ve 21. yüzyılda teknolojik ilerlemeler o kadar hızlı ki, herhangi bir buluş hemen uygulanmaya geçiyor. Ancak, bunlarla ilgili sosyal gelişmeler ve özellikle etik alanındaki yapılanması gereken şeyler aynı hızda ilerleyemiyor. Hakikaten iyi bir karardan çok kişi yararlanabilirken etik olmayan bazıları da geleceğimizi büyük tehlikeye atıyor."

Teknolojinin hızlı ilerlemesini biz internette görebiliriz. Kullandığımız kişisel telefonlarla, e-posta ile, flash disklerle daha önce hayal bile edemediğimiz hızda ve biçimde haberleşebiliyor, yayın yapabiliyor, konuşabiliyor, bilgi alabiliyor, bilgi aktarabiliyor ve dünyanın herhangi bir yerindeki gelişmeleri, hatta savaşları film gibi izleyebiliyoruz. Teknolojik ilerlemeler bilimin her alanında o kadar yoğun ki, özellikle de, tıp alanında kısa vadede gerçekleşenleri görmek ve olabilecekleri hayal etmek Asimov'un bilim kurgu kitaplarında yazılanları çağırıştırıyor. Kök hücre uygulamaları ve

**II. ULUSAL
UYGULAMALI ETİK KONGRESİ
BİLDİRİLER KİTABI**
(Uluslararası Katılımlı)

18-20 Ekim 2006

**ODTÜ Felsefe Bölümü
Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun Katkılarıyla**